ANTİK & DEKOR

ANTİKA, DEKORASYON v'e SANAT DERGİSİ

9 771300 742402
ISSN 1300-742X

ÖZEL YAT SAYISI

2000/04

ANTİK & DEKOR

ANTİKA, DEKORASYON ve SANAT DERGİSİ

SAYI: 59/2000
Haziran-Temmuz-
Ağustos

6 Müzayede
26 Halı-Kilim
28 Sanat Haberleri
40 Sanat Pazarı
44 Piyasa Alarmı
48 Belkıs Hanım'ın Dillere Destan Yalısı/ Fotoğraflar: Vedat Öz
72 Sèvres ve Paris Porselenleri/ Ateş Arcasoy
94 Şevket Dağ/ Taha Toros
100 Uzanıp Yatıvermiş Sereserpe/ Önder Şenyapılı
110 İngiliz Mobilya Tarihine Genel Bakış/ Feryal İrez
122 Açık Havada Konfor
130 La Mia Casa
132 Tarihe Dalış/ George F. Bass
138 Güçlüklerden Yılmayan Bir Koleksiyoncu
140 Sanattan Tutkuya Mücevher
142 Antik Yunan Tekneleri/ Ayça Özcan
148 Mavi ve Yeşilin Kucağında
172 Saklı Cennet/ Kadir Kır
176 Sanattan Tutkuya Mücevher
182 Aziz Paulos'un Anadolu'daki Yedi Kutsal Kilisesi/ Erdem Yücel
192 Konular-Kitaplar/ Erol Özbilgen
196 Hereke Yazılı İpek Halılar/ Hakan Çiloğlu
202 Frank Stella/ Yahşi Baraz
210 Yeniler-Yenilikler
222 Antika ve Sanat Dünyasından

48 *Belkıs Hanım'ın Dillere Destan Yalısı*

72 *Sèvres ve Paris Porselenleri*

110 *İngiliz Mobilya*

150 *Lady Marina*

ANTİK A.Ş. ADINA SAHİBİ
NURCAN ARTAM

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
TURGAY ARTAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
EMEL BUDAK

GÖRSEL YÖNETMEN
&
GRAFİK TASARIM
VİLDAN BAYSAL

YAZI İŞLERİ MÜDÜR YARDIMCISI
SİBEL ALMELEK

REKLAM MÜDÜRÜ
NÜKHET HAZNEDAR

KATKIDA BULUNANLAR
NESLİHAN KAYA

İNGİLTERE TEMSİLCİSİ
NABİ ÖZBEK
Tel: 171 629 13 53

A.B.D. TEMSİLCİSİ
OLGAÇ ARTAM
Tel: 310 210 22 64

DANIŞMA KURULU
ÖZGEN ACAR
Prof. METİN AND
Prof. ERDİNÇ BAKLA
NEZİH BAŞGELEN
PAMİR BEZMEN
JOHN CARSWELL
UĞUR DERMAN
ALİ CAN ERTUĞ
JULIANE HAKVERDİ
Prof. ÖNDER KÜÇÜKERMAN
AYTAÇ MANÇO
BETÜL MARDİN
ENDER MERMERCİ
Prof. METİN SÖZEN

DİZGİ: GRAF DİZGİEVİ
Tel: (212) 512 19 90
RENK AYRIMI: GRAFFİTO A.Ş.
Tel: (212) 248 50 67
BASKI-MONTAJ: PRO-MAT A.Ş.
Tel: (212) 690 63 63
GENEL DAĞITIM: BİR-YAY
Tel: (212) 656 01 88

• ANTİK&DEKOR Dergisi'nde yayımlanan her türlü yazı, fotoğraf ve illüstrasyon, Antik A.Ş.'nin yazılı izni olmaksızın kısmen veya tümüyle yayımlanamaz.

• Dergideki yazılardan imza sahipleri sorumludur.

• ANTİK&DEKOR'da yayımlanan ilanların sorumluluğu sahiplerine aittir.

Adres: Antik Palace Spor Caddesi
Talimyeri Sokak Maçka 80680 İSTANBUL
Tel: (212) 236 24 60 Faks: (212) 236 24 73

Internet:www.antikpalace.com.tr
E-Mail: antik@antikpalace.com.tr

ANTİK&DEKOR Dergisi bir ANTİK A.Ş. Yayınıdır.

FİYATI: 3.000.000 TL. $ 15 FF 80 DM 25

MİLLÎ SARAYLARDA BULUNAN "HEREKE" YAZILI İPEK HALILAR

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 43/3 envanter no'lu ipek halı. 116x145 cm.

Dr. HAKAN ÇİLOĞLU
Öğretim Görevlisi, M.Ü., Güzel Sanatlar Fakültesi

T.B.M.M. Millî Saraylar adı altında İstanbul'da toplanan saray, köşk ve kasırlar grubu; Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Yıldız Şale Köşkü, Küçüksu Kasrı, Ihlamur Kasrı, Aynalıkavak Kasrı, Maslak Kasırları yapılarıyla son dönem Osmanlı saray yaşamına mekan oluşturmuşlardır. Osmanlı hanedanının mülkü olan bu yapılar, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin son bulmasıyla birlikte, Atatürk tarafından T.B.M.M.'ne devredilerek günümüzde T.B.M.M. Millî Saraylar bünyesinde birer müze-saray olarak yönetilmektedirler.[1]

Osmanlı saray ihtişamının, gücünün ve iktidarının sembolü olan bu yapıların iç mekan düzenlemelerinde kullanılan eşyalarda ve saray adına yapılan tüm eserlerde, hiç bir şekilde masraftan ve işçilikten kaçınılmamış, saraydan alınan destek ve denetimle eserlere sürekli mükemmellik kazandırılmıştır. Bu kapsamda saray ve

Halının bordüründeki "HEREKE" yazısı.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 11/1071 envanter no'lu ipek halı. 148x207 cm.

çevresi için üretilecek halılarda da, saray adına yakışır nitelikler aranmıştır.

16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan güçlü olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlılar Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları üzerinde geniş topraklara hükmetmişler, İmparatorluğun sınırları ve ekonomisi geliştikçe buna paralel olarak sanata ve sanatçıya verilen önem de artmıştır.[2] Sarayda ücretli olarak çalışan sanatçıların dışında, atölyeler kurdurularak sanatsal çalışmalar desteklenmiş ve denetlenmiştir.[3] Hükümdara güzel eserler sunan sanatçılar ödüllendirilmişler, bu durum gelenek haline dönüşerek, sanat saray beğenisi doğrultusunda yönlenmiştir.[4]

17. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi denetiminde tuttuğu saray-sanat ilişkisinin, önceki yüzyıllara göre güçlü olmadığı gözlenir. Bu döneme kadar gelişerek gelen Türk halı sanatı ve saray kontrolündeki halı üretimi de, genelde tüm sanat dallarında olduğu gibi gerilemeye başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı sarayı Türk halı sanatına ve en önemlisi saray halıcılığına yeni bir nefes kazandırmak istemiştir.[5] 1843 yılında sarayın dokuma ihtiyacının karşılanması için, Sultan Abdülmecid döneminde Hereke'de kurulan fabrikada 1891 yılında 100 adet tezgâh ile halı üretimi de başlatılmıştır.[6] Yine İstanbul'un Eyüp semtinde saraya bağlı olarak, ordunun fes ve çuha ihtiyacının karşılanması için kurulan Feshane Fabrikası'nda Hereke ile aynı yıllarda halılar dokunmuştur.[7] Dolmabahçe Sarayı içinde yer alan Hereke'ye bağlı dokumahanede de saray için halılar dokunmuştur.[8] Buraların geçmişten gelen halı dokuma geleneği olmayıp, saray için özel üretim yapmışlardır. Böylece Osmanlı sarayı bu kuruluşlarda, kendi beğenisi doğrultusunda ayrıcalığına ve üstünlüğüne yakışır nitelikte dokutturduğu yün ve ipek halılarla, yitirilen Osmanlı saray halıcılığı geleneğini yaşatarak denetimi ve üretimi tekrardan kontrolüne almıştır.[9]

Kuruluşundan itibaren Hereke Fabrikası, sarayın istekleri doğrultusunda ürün yelpazesini oldukça genişletmiştir. Fabrikanın eski resim albümlerinde, kemha dairesi, ipek mendil ve işleme dairesi, ipek fanila ve iç giysi dairesi, el tezgahlarında üretim yapılan ipekli dokuma dairelerinin çalışır durumda oldukları görülür.[10] Kumaşlarda genel olarak dokuma malzemesinin ipek olması ve bunun halılara da yansıması, sarayın ayrıcalıklı bir kimlik taşıma isteğinin sonucudur.

Saray için üretim yapan Hereke Fabrikası'na ticari bir yön kazandırılmak amacıyla, 1875 yılında Sultan Abdülaziz döneminde Kapalıçarşı'da mağaza açılmıştır. Fakat, saray için üretilen kumaş türlerinin halk tarafından da kullanılmasının sarayın üstünlük

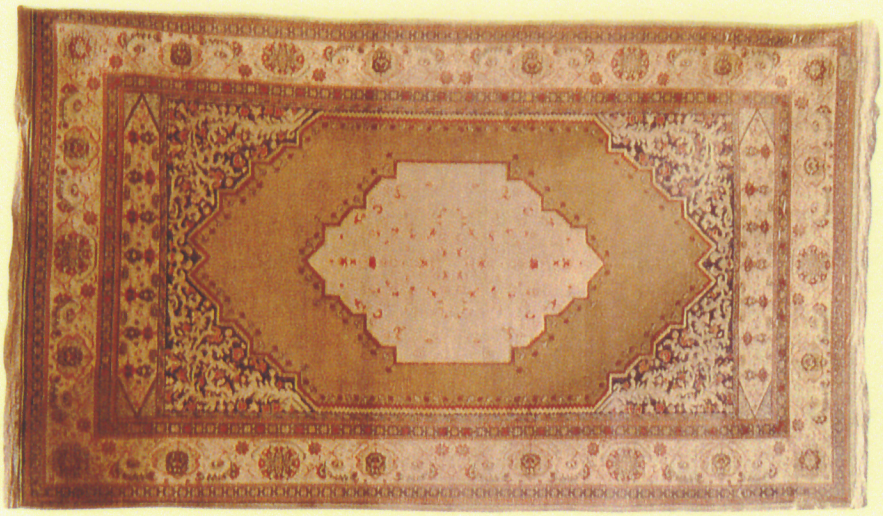

Halının bordüründeki "HEREKE" yazısı.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 42/1370 envanter no'lu ipek halı. 122x149 cm.T

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 42/1275 envanter no'lu ipek halı. 115x188 cm.

Yıldız Şale Köşkü'nde bulunan 13/291 envanter no'lu ipek halı. 117x194 cm.

Yıldız Şale Köşkü'nde bulunan 11/1027 envanter no'lu ipek halı. 118x186 cm.

ve ayrıcalığını zedeleyeceği endişeleri sonucunda mağaza kapatılmıştır. 1878'de Sultan II. Abdülhamid döneminde önemli bir yangın geçirerek üretime ara verilen fabrikada, 1882'de onarım tamamlanarak tekrar faaliyete geçilmiştir.[11] 1891'de halı dokumacılığının da katılımıyla kapasitesini arttıran fabrikanın üretimlerinin satılması için 1894'de ikinci defa İstanbul'da mağaza açılır ve dokumalar halk tarafından oldukça beğeni toplar. Hatta Avrupa'da ün kazanır.[12] Bu tarihten sonra Hereke Fabrikası pek çok başarılara ve ödüllere imza atmıştır.[13]

Hereke halıları, Türk halı sanatının tüm evrelerinin bir sentezi niteliğindedir. Halıların desenlerinin farklı bir sanat değeri taşıması isteğinin sonucu olarak İran, Anadolu ve Avrupa desenlerinden karma bir üslup geliştirilerek kompozisyonlarda zenginlik oluşturulmuştur. Bu nedenle Hereke halılarının kompozisyon ve desenlerinde, birbirlerine benzeyenlerin yanında oldukça farklı olanlara da rastlanır. Halıların kompozisyonları genellikle madalyon desenlerinin değişik biçimlendirilmelerinden oluşur. Kullanılan motifler genelde bitkiseldir. Ayrıca rumi, çin bulutu, üç benek motifi ve kuş figürleri de kullanılmıştır. Hereke'de Anadolu halılarının benzerleri de dokunmuştur.[14]

T.B.M.M. Millî Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı saray, köşk ve kasırlarda çok sayıda Hereke halısı bulunmaktadır. Bunlar arasında seccade boyutlarındaki Hereke yazılı ipek halılar oldukça küçük bir grubu oluştururlar. Eski Türkçe olan "HEREKE" yazısı her halının bordüründe farklı köşelerde yer almaktadır. 1992 yılında saptayabildiğim, bu gruba giren onbeş halıdan dokuz halı Dolmabahçe Sarayı'nda, iki halı Beylerbeyi Sarayı'nda, iki halı Yıldız Şale Köşkü'nde ve iki halı da Küçüksu Kasrı'nda görülmüştür.

Küçüksu Kasrı'nda bulunan 13/794 envanter no'lu ipek halı. 123x164 cm.

Bu halıların en büyük özelliği, Hereke ipek halıcılığının ilk ve en nadide örnekleri olmalarıdır. Günümüzde müzecilik ortamında olmaması gereken olumsuz koşullar nedeniyle halıların yıpranmasının hızlandığını izlemekteyiz. Dileğimiz bu ortamın bir an önce düzeltilmesi ve sağlıklı koşullara kavuşturulmasıdır.

Millî Saraylar'da saptanan Hereke ipek halılarını, orta zemininde yer alan kompozisyon ve desen yapılarına göre, mihraplı ve madalyonlu olarak iki sınıfa ayırabiliriz. Mihrap desenli sınıfına giren halıların orta zemininde, simetrik mihrap deseni bulunmaktadır. Bu halıların boyutları ve mihrap deseni nedeniyle seccade olarak kullanılmak üzere dokundukları düşünülmektedir. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 11/1071-11/1072 ve 42/1275-42/1276 envanter numaralı çift ipek halılar Kula yöresinin mihrap desenli halılarının, 14/2629 envanter numaralı ipek halı Ladik yöresi mihrap desenli halılarının, Yıldız Şale Köşkü'nde saptanan 13/291 envanter numaralı ipek halı ile Küçüksu Kasrı'nda saptanan 14/2821 envanter numaralı ipek halı ise Milas yöresi mihrap desenli halılarının benzerleridir. Diğer dokuz ipek halının orta zemininde Selçuklu mimarisinde ahşap kapılarda, Türk cilt kapağı süslemelerinde ve Uşak halılarında görülen madalyon desenlerinin değişik biçimleri yer almaktadır. Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan 11/430 ve 11/431 envanter numaralı çift halılar da madalyonlu sınıfa girmektedir.

Halıların kompozisyonlarındaki çeşitlilik, kullanılan renk tonlarında da kendini göstermektedir. Geçen zamanın yorgunluğuyla halıların yüzeyleri oldukça solmuştur. Ancak, halıların arka yüzünde renk tonları daha belirgin olarak izlenebilmektedir. Yapılan boyarmadde analizleri sonucunda büyük çoğunlukla sentetik, kısmen doğal boyarmaddelerin kullanılmış olduğu saptanmıştır.

Bunlar; 42/1275, 42/1276, 13/794 ve 42/1370 envanter numaralı halıların kırmızı renkleri, bünyesinde karmin asit doğal boyarmaddesi bulunduran koşnil böceğinden elde edilmiştir. 13/794 envanter numaralı halının yeşil ile mavi renklerinde ve 13/291 envanter numaralı halının iki ton mavi renklerinden birinde indigo boyarmaddesi kullanılmıştır. Halıların diğer bütün renk tonlarının analizlerinde sentetik boyarmaddelerin kullanılmış olduğu görülmüştür. Fiziksel olarak doğal boyarmaddelere göre daha dayanıksız bir durum sergileyen sentetik boyarmaddelerin kullanılmış olması, halıların koruma ve temizlik yöntemlerinin doğru belirlenmesini gerektirmektedir.[15]

Halılarda kullanılan genel dokuma malzemesi ipek olmasına karşın, Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan 11/430 ve 11/431 envanter numaralı halıların çözgülerinde pamuk, dü-

Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan 11/430 envanter no'lu ipek halı. 118x189 cm.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 41/80 envanter no'lu ipek halı. 120x211 cm.

gümlerinde de ipeğin yanında siyah renkli yün kullanıldığı gözlenmiştir. Yine, Yıldız Şale Köşkü'nde saptanan 11/1027 envanter numaralı halının da siyah renk düğümlerinde, ipeğin yanında yün malzeme kullanıldığı görülür.

Hereke ipek halıcılığının ilk örnekleri olan bu halılar, desimetrekaredeki düğüm sayısı olarak günümüzün ipek halıları ile karşılaştırıldıklarında oldukça kaba bir görünüm sergilerler. Türk düğümü ile dokunan bu halılardan, Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan iki halıda desimetrekarede 70x70 düğüm, diğerlerinde ise desimetrekarede 60x60 düğüm sayısı bulunmaktadır.

Hereke Fabrikası, eski adıyla "Hereke Fabrika-i Hümayûn-u"[16] tamamen saray ve çevresinin beğenileri

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 14/2629 envanter no'lu ipek halı, 101x184 cm.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan 11/1169 envanter no'lu ipek halı. 120x183 cm.

doğrultusunda halı dokumalarıyla, Türk halı sanatında yeni bir kimlik ortaya koymuştur. Hereke Fabrikası yöre halkını halı dokumacılığına yönlendirici güç olmuş, böylece fabrika dışında da halı dokumacılığı süratle gelişmiştir. Daha sonra Sümerbank'a bağlı olarak Sümer Halı adını alan fabrika, 1994 yılında çıkartılan yasa ile T.B.M.M. Millî Saraylar Daire Başkanlığı yönetimine geçerek, "T.B.M.M. Millî Saraylar Daire Başkanlığı Hereke İpekli Dokuma ve Halı Fabrikası" adını almıştır. Üretim amacı saray ve çevresinin çeşitli dokuma ihtiyacını karşılamak olan fabrika, bir bakıma saraya üretim yapan geleneğine yıllar sonra yeniden kavuşmuştur.

Günümüzde Hereke, yaşayan bir halı merkezi olarak Türk halı yöreleri içinde kendini kabul ettirmiştir. Özellikle Hereke halıları denildiğinde, bugün aklımıza oldukça ince dokunan ipek halılar gelmektedir. T.B.M.M. Millî Saraylar Daire Başkanlığı Hereke İpekli Dokuma ve Halı Fabrikası'nda Türk düğümü ile dokunan ipek halılarda desimetrekarede 100x100, 120x120, 150x150 düğüm sayısı bulunmaktadır. Fabrika dışında ise desimetrekarede 220x220 ile 260x260 arasında düğüm sayısı bulunan ipek halılar dokunmakta, dokuma ustaları yeni rekorlar kırmak istercesine, daha da ince kalitede dokuyabilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. ❐

DİPNOTLAR:

1 Sözen, Metin, "Milli Saraylar ve Getirdikleri", Sandoz Bülteni, Sandoz Yayınları, Y. 6, S. 24, İstanbul, 1986-4, s. 8-9.
2 Barışta, H. Örcün, Türk El Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 37-38.
3 Çağman, Filiz, "Osmanlı Sanatı", Anadolu Medeniyetleri Selçuklu/Osmanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. III, Ankara, 1983, s. 98-99.
4 Barışta, H. Örcün, a.g.e., s. 38.
5 Yetkin, Şerare, Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 193.
6 Dağcı, R. Koray, "Hereke Halıcılığındaki Desen Karakterinin İncelenmesi ve Yeni Çizgilere Ulaştırılması", I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1981, s. 102.
7 Arseven, Haydar, "Feshane Halıları", Türkiyemiz, Akbank Kültür Yayınları, Y. 16, S. 47, İstanbul, Ekim 1985, s. 16, 19.
8. Küçükerman, Önder, Hereke Fabrikası, Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1987, s. 67-68.
9 Yetkin, Şerare, a.g.e., s. 193.
10. Ural Temir, Şebnem, "Hereke İpekli Dokumaları", Antik&Dekor, Antik A.Ş. Yayınları, S. 12, İstanbul 1991, s.112.
11. Küçükerman, Önder, a.g.e., s. 49, 51.
12. Koray, Dağcı, a.g.m., s. 102-103.
13. Küçükerman, Önder, a.g.e., s. 51-53.
14 Çiloğlu, Hakan, "19. Yüzyıl Osmanlı Saray Halıcılığı", Öneri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Y. 1, C. 1, S. 2, İstanbul, Ocak 1995, s. 150.
15 Çiloğlu, Hakan, "Millî Saraylar'da Bulunan Bir Grup Hereke İpek Halılarının Boyarmadde Özellikleri", Öneri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Y. 2 C. 1, S. 3, İstanbul, Haziran 1995, s. 167-185.
16Küçükerman, Önder, a.g.e, s. 47.